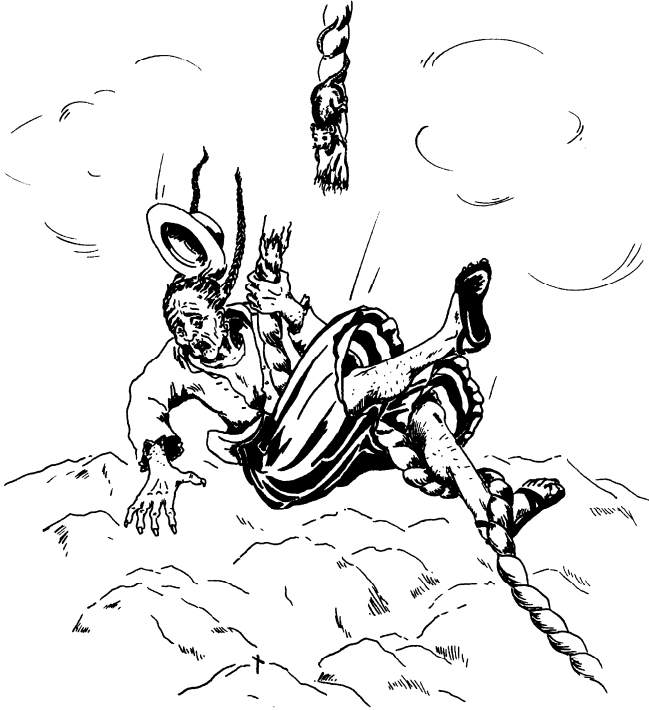

Achkaypa Wilapan

Quechua de Huamalíes – Dos de Mayo,
Huánuco

Asociación Cristiana JAWCA
Pasaje San Mateo, Lote 05, La Esperanza – Amarilis
RUC: 20404799534
Huánuco – Perú – 2018

Ilustrador: Jhonel Rosales Córdova

Unayshi karqan seqaypa muchuy. Runakuna mikuyänanpaq imapis mana kaptinshi ñäbuspa rapralantana mikuyarqan. Sayshi juk wayicho pulan paqas höra warminta runa yachaylapa tapurqan: —¿Maychötaq kanala kaykan tarikamu-shqä jarata ankarkunansipaq?

Sayno nishqanta wiyar ishkay wamrakunaqa punuykäyashqanpita nirqan: —¿Noqa rikaykämi kanalata, papä!

Sayno nishqanpitashi waraynin tutaqa warmi olqu wamrankunata shikraman winarkur qaqaman warkuykamurqan: —Qamkunaqa imatapis rikaykäyankichir ¿aw? —nishpan.

Saypitanashi qaqacho waqar warkaraykaptin killiksha päsaykänaq. Sayshi wamrakuna qayakuyarqan: —¿Tayta killiksha, jorqaykalämay! —nir.

Nir qayakuptinshi: —
¿Apurämi aywakuykä!
¿Qepäta shamuykaq alqayta ruwakuyay! —nishpan päsakurqan.

Maylantanashi päsaykänaq ishkay

alqaykuna. Sayta rikaykurshi qayakuyarqan: —
¡Tayta alqay, jorqaykayälämay! —niyashpan.

Saymi alqayqa nirqan: —¡Apurämi
aywakuykä! ¡Qepäta shamuykaq ankata ruwakuyay
jorquyëshunaykipaq!

Saypita maylantanashi ankaqa saypa
päsaykarqan. Paytanashi wamrakuna qayakuyar-
qan: —¡Tayta anka, jorqaykayälämay! —nir.

Niyaptinshi ankaqa nirqan: —Mikuyni ashiqmi
apurä aywaykä. Qepätami wiskur shamuykan.
¡Paytana ruwakuyay jorquyëshunaykipaq!

Saypita maylantaqa rasunpaypashi wiskurqa
tumaramurqan. Sayshi wamrakuna qayakuyarqan:
—¡Tayta wiskur, kaypita jorqaykayälämay! —nir.

Sayno qayakuptinshi wiskurqa nirqan: —
Qamkunata jorqunäpaqraqshi tiempüpis kanqa.
Kikipis apurämi aywaykä —nishpan päsakurqan.

Saypita yanukuy intinashi condor tumaramurqan. Paytanashi qayakuyarqan: —¡Tayta condor, jorqaykayälamay! —nir.

Sayno qayakuyaptinshi condorqa: —¡Rätula kutiramushaq! —nishpan päsakurqan.

Saypitaqa rasunpaypashi yapay tumaramurqan. Nirkurqa yaparir yaparir tumaparkurnashi warmi kaqta puntata jorqurqan juk patakman. Nirkurnashi kutirqan olqu kaqta jorqunanpaq. Paytapis yaparir yaparir tumaparkushpanshi jorqurqan panin kashqan kaq patakman.

Nirkurshi rikasirqan juk machayta: —Taqay machaylaman aywakuyay saycho täkuyänaykipaq. Saychömi kaykan mankapis, papapis, fusburuspis yanukuyänaykipaq —nishpan.

Say machaycho taykäyaptinshi juk tuta fusburusninqa ushakäkurqan. Sayshi: —Kananqa çima ninawanraq yanukushun? —nir rikachakuykä-yashqancho rikaskiyarqan karu machaychöqa yanqala qoshtaykämuqta.

Saynashi warmi kaqqa turi malwanta nirqan: —
Taqay machaychöqa pilapis tanqami. Maypapis
mana aywaylapa kaylacho kaykanki. Noqa aywä
rätula ninata ruwakaramushaq yanukunansipaq.

3 2 8

Sayman chänanpaqqa juk chakwanshi yanu-
kuykänaq. Say chakwanqa karqan achkayshi.
Chaykurshi say warmi wamraqa ruwakurqan: —
¡Ninalayki, awila! —nishpan.

Sayno niptinshi achkayqa nirqan: —¡Wilkalaw,
wilka! ¿Maychötaq karqayki?

Nishpanshi wamrata makalakurkur cärancho
musarqan. Nirkurnashi tapurqan: —¿Kikilaykiku
shamushkanki, hija?

Sayno niptinshi wamra nirqan: —Manami kikiłäsu kaykä, awila. Turi malwäwanmi kaykä. Payqa quëdamush washa machaylachömi. Noqalami shamushkä nina manakuq, fusburusni ushakaptin.

Sayshi achkayqa nirqan: —Numpaku karumanqa ninata chäsinki, hija. Apaykälaptikichir upipäshunki. Kaylacho täkunansipaq ayway turikita pushamunki. Noqapis kikiłämi kaycho täkü.

Sayno niptinnashi wamraqa aywarqan turinta pushamunanpaq. Turin kaqman kutiykurnashi nirqan: —¡Awilansitami tarishkä! Pay kaqlamanshi aywakushun saycho täkunansipaq.

Nirkurnashi turinta pushakurkur aywarqan achkay kaqman. Turi malwanta chaykasiptin achkayqa masraqshi kuyarqan: —¡Wilkalaw, wilka! ¿Maychötaq karqayki? —nishpan.

Nirkurnashi achkayqa ishkan wamrakunata qarapakurqan. Qarapakuptinshi wamrakunaqa papata jiprayta puëdiyarqansu. Sayshi chakwantaqa niyarqan: —¡Awila, manachaq papaqa chashsu!

Sayno niptinshi achkayqa: —Papaqa chashnachaq, hĳja —nirqan.

Nishpanshi lapirqärirqan wamrakuna mikuyänanpaq. Say papakunaqa karqan ullushkunashi. Y kikin achkayqa lapirir lapirirshi mikurqan.

Say junaqqa kimsanshi kushish qoyarkuyarqan. Achkayqa masshi kuyarqan olqu kaq wamrata. “¡Wilkalaw, wilka!” nishpan ullushtapis lapiparqan mikunanpaq.

Saypita meriendata ushaskirnashi achkayqa warmi wamra kaqta nirqan: —Qamqa pununki

altuschömi. Noqami punushaq pampacho olqu kaq
wilkäwan qoñüsimänapaq.

Pasa sakaptinnashi punuqna yaykuyarqan.
Warmi wamra kaqqa maya mayalashi
punuykarqan. Say höraqa pulan paqaschönaqa turi
malwanqa qapachakamurqan: —¡Akachalaw,
awila! —nishpan. ¡Akachalaw, awila!

Saynashi paninqa altuspita nimurqan: —
¿Imanaykulankitaq turiläta, awila?

Sayshi achkay nirqan: —Iskinta sutapaptimi
‘akachaw, akachaw’ nikan.

Altusman wisänan escalërataqa achkayqa
jorquriykurqanshi panin mana urämunanpaq.
Saypitaqa yapayshi “¡akachalaw!” nir masraq
turinga qapachakamurqan. Sayno yapay qapacha-
kamuptinnashi warmi kaqqa: —¿Imanaykulankitaq
turiläta, awila? —nimurqan.

Saynashi achkayqa nirqan: —Punukānanpaq umanta aspiyakashqächömi qerinta aspiyikushkä. Saymi qapachakush.

Saypitaqa mana wiyakaptinnashi “punukākush-nami kanqa” nishpan paninpis punukurqanna.

3

Saka sakala sharkurinnashi achkayqa yanukur qalaykurqan. Yanukuykaptinnashi altuspita warmi wamraqa qayakamurqan: —¡Awila, escalërata churapämay urämünäpaq!

Sayno niptinshi achkayqa nirqan: —Punukuy-kayraq, hija. Tutala sharkuptikiqa aläshunkipaqmi.

Saypita wamra yaparir yaparir qayakamuptin-
nashi escalërata churaparqan urämunanpaq.
Urarkamurnashi achkayta tapurqan turinpaq: —
¿Maytaq turiläqa, awila? —nishpan.

Sayshi achkayqa nirqan: —Cämächömi pitu-
raykan. Amaraq sharkasiysu. Aläsikunqapaqmi.
Sayno nishpanshi wamrata tulpaman witipänan-
tapis munarqansu

Saypitaqa canastata y shikrata aptaparkurshi
kacharqan wamrata yakukuq. Aywashqanpitaqa
rätulatashi wamraqa kutiramurqan: —¿Canastacho
y shikracho manami yaku päransu, awila! —
nishpan.

Sayno niptinpis wamrataqa yapay kutisirqan:
—;Jachawanpis mituwanpis canastata lutaykur
apamunki, ari! —nishpan.

Saypita yaku mana päraptinshi yapay
kutimurna wamra nirqan: —;Nimashqaykino
lutaptäpis päransu, awila!

Saypitaqa yakun ushakaskiptinnashi kikin
achkayna aywarqan kayno encargakuykur: —
;Yukish, pipis mankäta kichaptinga ‘yok, yok’
nimunki! ;Säpu, pipis mankäta kichaptinga ‘toq,
toq’ nimunki! ;Waychaw, pipis mankäta
kichaptinga ‘waychaw’ nimunki!

Achkay yaku apamuq aywaskiptinnashi
yukishpis, waychawpis, säpupis wamrata
wilaykuyarqan: —Turi malwaykipa tulunkunaqa
mankachömi timpuykan. Kananqa mankapita
jorquriykushpayki aparikurkur aywakuy. Juk
lëwatano aywaykaptikiraqmi qayakuyäshaqpaq.

Sayno wilaykuyaptinshi wamraqa turinpaq
lakikur waqashpan mankata tikwariykurqan.
Nirkurshi mankacho timpuykaq turinpa
tulunkunata aparikurkur aywakurqan.

Sayta rurashqanyaqqa qonqakuykurshi achkayqa armakur tākunaq. Say wamra aparikurkur aywakushqanpitanashi “lëwachönami kanqa” nishpan say encargashqankunaqa achkayta qayakurqan: —¡Yok, yok! ¡Toq, toq! ¡Waychaw, waychaw! —nir.

Yukishpis, waychawpis, säpupis qayakushqanta wiyarraqsishi achkayqa tapra tapra cörrila aywarqan. Chänanpaqqa mankalanashi alashna jitaraykarqan. Sayshi encargakushqankunata qayapar nirqan: —Aqish pacha yukish, pachasapa säpu, ranya waychaw, mankäta wamra kichaykälaptin ¿imanirtaq qayakamarqaykisu?

Niptinnashi paykunaqa niyarqan: —¿Imatataq mas munanki? ¿Qayakayämushkächir o manaku?

3 4 8

Niyaptinnashi achkayqa wamrapa qepanpa aywarqan tapukuraykar. Sayno aywaykaptinshi juk alqay uwakur jamaraykarqan. Paytashi tapukurqan: —¡Tayta alqay, tapukushayki! ¿Manaku rikakulashkanki yuraq jakun aparish warmi wamra päsaqta?

Sayshi alqay nirqan: —¡Manami, manami rikashkäsu!

Sayno niptinshi achkay nirqan: —¡Numpaku qam imatapis rikankiman uwakur uysuräkushpaykiqa!

Sayno niptinshi alqayqa laqyar ushaykurqan achkaytaqa.

Saypita aywaykashqanchöshi tinkush juk añaswan. Paytapis kayno nirshi tapukurqan: — ¡Mama añaka, tapukuläshayki! ¿Manaku rikalarqayki yuraq jakun aparish warmi wamra päsaqta?

— ¡Manami, manami rikarqäsu! — nirqanshi añaspis.

Niptinnashi achkayqa nirqan: — ¡Numpaku qamqa imatapis rikankiman, raqaw pacha añas!

Sayno niptinshi añasqa nawincho ishpaykurqan.

Nawinta kuparaykar aywaykaptinshi juk wiskurna jamaraykarqan. Paytapis saynölashi tapukurqan: — ¡Tayta wiskur, tapukuläshayki!

Niptinshi wiskurqa: — ¡Mä tapukamay! — nirqan.

Sayno niptinshi achkayqa tapukurqan: —
¿Manaku rikalarqayki kaypa warmi wamra yuraq
jakun aparish päsäqta?

Sayshi wiskurpis: —¿Manami, manami
rikarqäsu! —nirqanshi.

Niptinshi achkayqa nirqan: —¿Imata rikalartaq
purinki, büda pacha qara putu wiskur!

Niptinnashi wiskurqa jaytar tawshir
ushaykurqan.

Say uywakunatashi wamra ruwakurqan: “Pipis
tapukushuptikiqa ama wilaykulankisu. Turi
malwäpa tulukunatami qeshpiykäsi” nishpan.
Sayno ruwakuptinshi achkaytaqa pipis wilarqansu.

Saypita päsar achkay aywaykaptinshi juk anka
jamaraykarqan. Paytapis tapukurqan: —¿Tayta
anka, tapukuläshayki! ¿Manaku rikalarqayki yuraq
jakun aparish warmi wamra päsäqta?

Niptinshi ankapis: —;Manami, manami rikashkäsü! —nirqan.

Sayno niptinshi achkayqa ashliir nirqan: —
;Runakunapa chipshanta rikachakuylawan qamqanumpaku imatapis rikankiman!

Sayno niptinshi ankaqa yawar yawar tawshir ushaykurqan.

Saypita päsar aywaykaptinnashi juk luychu taklanwan sakmaykarqan. Paytapis kaynöshi tapukurqan: —;Tayta luychu, tapukuläshayki!
;Manaku rikalarqayki yuraq jakun aparish warmi wamra kaypa päsaqta?

Niptinshi payqa nirqan: —;Manami, manami pï päsaqtapis rikashqäsü!

Sayno niptinshi achkayqa ashkirshi nirqan: —
¡Runapa oqan ushaylawan qamqa numpaku
rikankiman karqan!

Sayno ashliptinshi luychuqa taklanwan seqlan
mutukaqpaq takaykurqan. Sayshi achkay:
“¡Tinkikay seqla! ¡Tinkikay seqla!” nikälaptinshi
seqlanqa tinkikarqan.

Saypita karuta aywaykashqanchönashi juk
condorwan tinkurqan. Paytapis tapukurqan: —
¡Tayta condor, tapukuläshayki! ¿Manaku
rikalarqayki yuraq jakun aparish warmi wamra
kaypa päsaqta?

Niptinnashi condorqa nirqan: —Näqanami
taqay punta cruz kaqcho qonqurparaykarqan.

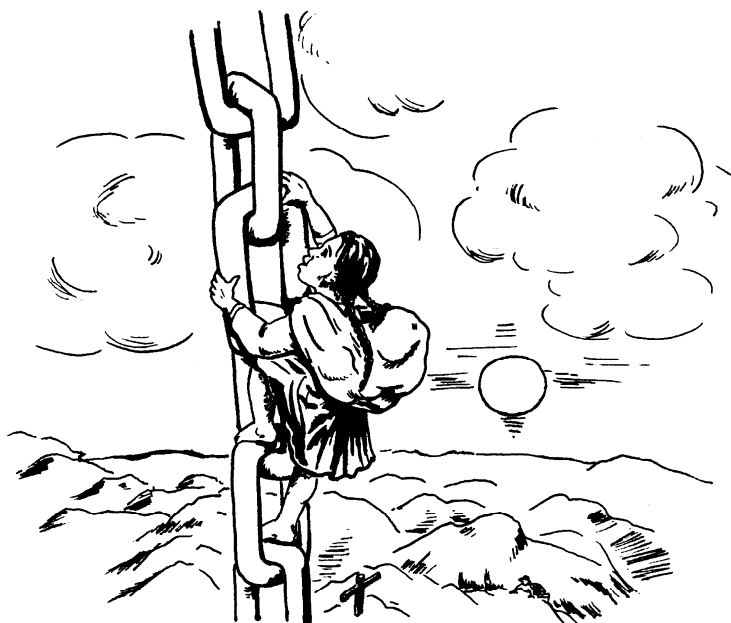
Sayno wilaptinshi achkayqa nirqan condorta:
—¡Qammi isanqa ali runa kanki, taytay condor!
¡Sayjinami tapukushkä! Manami pipis ‘rikämi’
nimashsu.

3 5 8

Sayyaqqa tayta Diosninsitashi wamraqa
ruwakuykarqan: —¡Tayta! ¡Qori cadinalaykita
kacharpalämuy! —nir.

Sayno yaparir yaparir qayakuptinshi ciëlupita
Tayta Diosninsiqa kacharpamurqan qori cadinanta.

Say cadinapa altuta wamra wisaykaptinnashi achkaypis say cruz kaqman charqan. Sayman chaykurnashi paypis Tayta Diosta ruwakurqan: — ¡Tayta! ¡Qori cadinalaykita kacharpalämuy! — nishpan.

Sayshi Tayta Diosninsiqa soqu waskalata kacharpamurqan. Saywan achkay wisänanpaq kaykaptinnashi Tayta Diosninsiqa say soqu waskataqa kutisikurkurqan.

Sayshi yapay achkayqa ruwakurqan: — ¡Tayta! ¡Qori cadinalaykita kacharpalämuy! — nishpan.

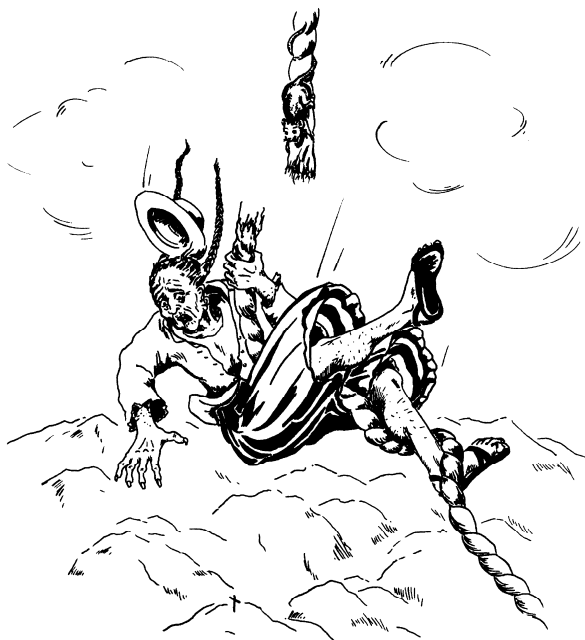
Sayno ruwakuptinshi laya waskata juk ukushnintawanshi kacharpamurqan. Nirkurshi achkaypis say laya waskapa wisar qalaykurqan. Ciëlu pulanman yaykuykaptinnashi ukushqa “kuch kuch, kuch kuch” nir laya waskata kupchur qalaykurqan. Saynashi achkayqa olqutuparqan: — ¡Ukush! ¡Tayta Diosninsipa qori waskanta kupchuykanki imankiman.!

Sayno niptinshi ukushqa nirqan: — ¡Manami, manami! ¡Unay awilä rupa tantan qoykamashqantami kupchukü!

Sayno nishpan yaparir yaparirshi ukushqa kupchuykarqan. Sayshi achkayqa yapay ukushta olqutuparqan: — ¡Ukush! ¡Tayta Diosninsipa qori waskanta cuidä kupchur!

Niptinshi ukushpis yapay nirqan: — ¡Unay awilä rupa tantan qoykamashqantamar kupchukü!

Sayno kupchuykashqanchöshi ukushqa elaqpita laya waskataqa kupturiykamunaq. Sayshi achkayqa laya waskan aptash altupita shikwamur nirqan: — ¡Colchonta mashtay, wilka! ¡Colchonta mashtay, wilka, colchón janalanman jeqamunäpaq!

Sayno nishpanshi: —¡Uluymalapis,
wallankalapis, shirakalapis kashaqchir! —nirqa
jatunkaray qalanman chirapa chirapa ushakaqpaq
shikwamurqan. Saypita pasashi kananyaqpis
runakuna shirakataqa achkay niyan.

3 6 8

Warmi wamranashi isanqa charqan Tayta
Diosninsi kaqman. Saycho turi malwan imanöpa
wanushqantapis wilapaykuptinshi Tayta
Diosninsiqa nirqan: —Jatun iglesiacho kaykaq
cajón rurilanman wichqaykushun saycho

kawarikamunanpaq. Isanqa ama watqapankisu.
Watqapaptikiqa manami kawarimunqasu.

Sayno nishpanshi Diosninsiqa aywakurqan say
wamrapita. Say junaq tardina kaptin say warmi
wamraqa Diosninsi nishqanta mana cäsukur cajón
uchkulanpa turinta watqaykurqan.

Sayno watqaykunanpaqshi turi malwanqa
sharkuykänaqna. Sayno watqaykushqanpitashi
ishkay pichi alquman tikrakäkurqan. Saypita
pasashi kananyaqpis pichi alqukunaqa runanöpis
yarpayyuq.

Tayta Diosninsi kutiykur rikaykunanpaqqa
ishkay pichi alqukunalanashi kaykäyänaq. Sayshi
wamrataqa nirqan: —‘Ama watqankisu’ nikaptiqa
¿imapaqtaq watqaparqayki? Kananqa kay
pichikunalami walkiyäshunkipaq.

Sayno nishqanpitashi runakunaqa kananyaqpis
kuyan pichi alqutaqa.

Say warmi wamranashi killaman tikrarqan.
Sayshi kananyaqpis runakuna killataqa “mama
killa” niyan.

